

girl»stiffness about it»(R. Aldington); Он сыграл десятиклассника Костю, этакого интеллектуала шестидесятых, «мальчика-нет-проблем» [Комсомольская правда, 9/IV, 1993]. Все же признаем, что в современном английском языке данное явление относится к типологическим, то в русском находится на периферии словообразовательных процессов.

Существование подобных видов номинации подтверждает тесную взаимосвязь коммуникативной и когнитивной функций языка, т. е. в любом акте коммуникации содержится номинация. Перспективным представляется выделение концептуальных составляющих рассмотренных композитных образований.

Литература

1. Левицкий А. Э., Славова Л. Л. Сравнительная типология русского и английского языков. – Житомир: Изд-во ЖГУ, 2005. – 204 с.
2. Барсук Л. В. Категоризация как психолингвистическая модель установления референции // Психолингвистические проблемы функционирования слова в лексиконе человека. – Тверь: Изд-во ТГУ, 1999. – С. 7-12.
3. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений (оценка, событие, факт). – М.: Наука, 1988. – 230 с.
4. Урысон Е. В. Синтаксическая деривация и «наивная» картина мира // Вопросы языкознания. – 1996. – № 4. – С. 25-38.
5. Левицкий А. Е. Особливості динаміки процесу номінації у сфері сучасної англійської термінології // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. праць. – Вип. 17. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 199-203.
6. Панкрац Ю. Г. Когнитивные аспекты единиц номинации разных уровней языка // Языковая категоризация. – М.: ИЯ РАН, 1997. – С. 69-70.
7. Мурясов Р. З. Словообразование и теория номинализации // Вопросы языкознания. – 1989. – № 2. – С. 39-53.
8. Кубрякова Е. С. Модели порождения речи и главные отличительные особенности речемыслительного процесса // Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – С. 82-140.
9. Gagné Ch., Murphy G. L. Influence of Discourse Context on Feature Availability in Conceptual Combination // Discourse Processes. – 1996. – Vol. 22, № 1. – P. 96-101.
10. Thomas J. Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics. – L.: Longman, 1996. – 224 p.
11. Баянкина Е. Г. О функциях атрибутивного словосочетания в тексте // Текст: функция и семантика его компонентов. – Минск: БАКЛ, 1993. – С. 3-4.
12. Медведева Л. М., Дайнеко В. В. Парные словосочетания английского языка. – К.: Вища школа, 1989. – 184 с.
13. Кубрякова Е. С. Производное слово как особая единица системы языка // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М.: Наука, 1976. – С. 76-83.
14. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца 20 века. – М.: ИЯ РАН, 1995. – С. 144-238.
15. Квеселевич Д. И. Интеграция словосочетания в современном английском языке. – К.: Вища школа, 1983. – 84 с.
16. Молошная Т. Н. Субстантивные словосочетания в славянских языках. – М.: Наука, 1975. – 237 с.

Примечания

¹Нехарактерные для современного русского языка (ср. белый, как снег – белоснежный), как и сложные усилительные атрибутивные единицы (stone-cold, dog-tired и др.), а также образования гибридного типа «компрессированное существительное + существительное» (V-day < Victory Day).

Лешкова Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТПОЗИЦІЇ РЕМИ ТА РЕГУЛЯРНІСТЬ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У ПРОСТИХ РЕЧЕННЯХ

Основною ознакою, на яку вказують у всіх граматиках, є те, що головною інформаційною частиною речення вважається його кінцевий відрізок. Розглядаючи особливості інтонаційного оформлення граматичних конструкцій різного типу, більшість лінгвістів зупиняються на різних засобах виділення інформативно значущих частин речення в усному і писемному мовленні. Вони використовують поняття інформативного фокусу, який маркується інтонаційним ядром, тобто виділений наголосом і зміною контуру. Фокус падає на той елемент у реченні, до якого мовець повертає увагу слухача, як правило, на останнє повнозначне слово в кінцевому мелодійному контурі.

Водночас припускається пересування фокусу вперед залежно від того, на що звертається увага, і у вигляді контрасту до висловлюваного: *Потім пройшов до себе в хатинку тихенько* (В. Винниченко), при цьому спостерігається підвищення тону на останньому наголошеному складі. Таке виділення називається контрастним фокусом, і відмічається, що часто з його допомогою може виділятися ціла конструкція всередині речення. В ряді випадків спілкування інформативно важливим може бути перше слово (або одне з останніх), а не кінцеве слово, і тоді саме з ним поєднується інформаційний фокус (цей момент заслуговує особливої уваги, тому що в українській мові домінуючим засобом виділення є порядок слів). Хоча лінгвісти не порушують загального тла цієї проблеми, всі ці випадки дуже важливі для речематичного аналізу, оскільки в них ми простежуємо можливість винесення реми на початок висловлення. Звичайно, фонетичні засоби допомагають в аналізі усного мовлення. Досліджуючи писемне мовлення, можна спиратися лише на контекст і вирішувати, чи необхідно ставити головне слово під особливий наголос або воно входить у висловлення, яке посідає місце з-поміж інших у межах дискурсу.

Отже, актуальність дослідження місця реми у структурі простих речень зумовлена недостатнім вивченням проблеми та відсутністю синтезованого характеру праць у українському мовознавстві.

Метою статті постає дослідження місця реми у структурі простих речень, що передбачає розв'язання таких завдань: 1) простеження еволюції поглядів на визначення реми; 2) встановлення особливостей вираження реми у простих реченнях.

Характеризуючи можливості виділення найбільш значущих частин речення, Дж.Сінклер зауважує, що формальними засобами для цього є: 1) початкова або більш рання позиція (*Пізніше він обіцяв прийти*), 2) кінцева або більш пізня позиція за умови, що вона граматично передбачається (*Він обіцяв прийти пізніше*), 3) незвичайна позиція – інтерпретація, хоча і припустима правилами граматики є мало репрезентованою (*Він обіцяв пізніше прийти*), 4) інтонаційне виділення, що окреслене також розділовими знаками, 5) особливі прийоми, які «в усному мовленні виступають у вигляді супровідних жестів, надзвичайно гучного голосу і

перебільшеного виділення звичайних звукових розбіжностей, а в писемній продукції – усіляких топографічних засобів, наприклад, виміру шрифту» [9, с. 14-15].

Лінгвісти Дж. Ліч і Я. Свартвік звертають увагу ще на одну рису висловлення – на наявність у ньому двох типів інформації: основної і додаткової, місце яких може варіюватися. Вони показують, що, наприклад, додаткова інформація може знаходитися в кінці висловлення, але виділятися підвищенням тону:

Я мчав до школи, начебто ошпарений, (основна) // під дощем (додаткова).

Так, він мчав до школи як ошпарений, // тому що йшов дощ.

Тому, що йшов дощ, // він мчав до школи як ошпарений.

Зауважимо, що сама ідея ранжувати інформацію дуже плідна і знаходиться у відповідності із загальноприйнятою думкою про тему як носія мінімуму, а рему як носія максимуму інформації. Однак трактування останніх прикладів викликає сумніви: обидва речення є відповідями на можливе питання: *Чому він біг дуже швидко?* Але вибір конструкції відповіді залежить від того, що вибирає той, хто відповідає, і чи обирає він саме тему, і, відповідно, від встановлення позиційної репрезентації реми. Тема-рематична організація питання і відповіді може не збігатися, тому що той, хто запитує, і той, хто відповідає, можуть по-різному будувати свої повідомлення. У питанні темою є *він біг*, а ремою – те, що він робив це *дуже швидко*. У відповідях підкреслюється додатково або те, що він біг у силу наявності холоду, або те, що саме холод примусив його бігти швидко. Іншими словами, різний порядок слів у відповіді, тобто тема-рематична структура, сприяє передачі додаткових відомостей про усвідомлюваність цього фрагмента дійсності мовцем (тим, хто відповідає).

Наголосимо, що спостереження англійських дослідників підтверджують можливість запропонованих нами висновків про винесення рематичних елементів на початковій позиції у висловленні. Думка про нерівнозначність інформативності різного розташування частин висловлення поділяється багатьма вченими. А саме, належність поширювального підрядного кваліфікативного речення або до теми, або до реми змінює інформативну вагу цих конструкцій. Таким чином, рема, за одностайним визнанням вчених, є носієм нової інформації, вона передає те, що відрізняє це висловлення, що не постає тотожним раніше відомому для мовців.

Отже, термін *рема* пояснюється як: компонент актуального членування речення і репрезентує те, що установлюється або запитується про вихідний пункт повідомлення – тему й формує предикативність, закінчене вираження думки. Рема може бути будь-яким членом (або членами) речення. Рему легко розпізнати внаслідок наявності головного (логічного, він же – «ядерний») наголосу, кінцеву позицію в реченні, а також за контекстом, шляхом виокремлення зі складу речення тематичних елементів, що спроектовані змістом попереднього речення або ситуацією. Вказувати на рему може агентивний додаток у пасивній конструкції. Рема містить головну (нову) інформацію і їй притаманний найбільший ступінь комунікативного динамізму, однак повнота інформації утворюється динамічним поєднанням реми і теми. На думку Л. Щерби, В. Виноградова та ін., рема відповідає логічному предикату суждення [4, с. 22].

Виникає проблема визначення специфічних властивостей реми. Оскільки тема, як правило, репрезентує предмет, тобто є всі підстави вважати, що рема здебільшого репрезентує дію (стан), (за умови використання традиційної термінології), що витлумачується у найширшому сенсі. На користь цього свідчить, по-перше, збіг у найпростіших реченнях типу: *Дівчина співає*, з одного боку, підмета, логічного суб'єкта, носія теми і, з іншого боку, присудка, предиката, дії і реми. По-друге, не можна не брати до уваги широко репрезентовану в сучасній логіці (і лінгвістиці) теорію предикатів, яка, як і різного типу актантні і валентні теорії в лінгвістиці, примушує говорити про особливе місце частини присудка речення в його структурі.

Незаперечним є той факт, що у складі рематичної частини висловлення виділяються елементи з вагомим інформативним навантаженням, ніж саме дієслово, що часто кваліфікується як інформаційний центр або ядро. Але важливо наголосити, що дієслово виступає елементом, що організовує рематичну частину незалежно від того, чи виступає воно в особовій (фінітній) формі чи у вигляді неособових форм. Рема починається з дієслівних форм – це правило, яке, однак, як і кожне інше правило, має винятки. Різні, найчастіше неособові, форми можуть виконувати функцію теми, що мотивується відповідними завданнями мовленнєвої комунікації.

Особливий статус дієслова у складі речення і роль окремих частин дієслівної конструкції щодо дієслова як її вершини спонукали багатьох сучасних лінгвістів намагатися термінологічно відділити присудок від предиката як поняття логіки. Саме ця обставина примусила американських лінгвістів ввести у широкий ужиток терміни *іменна фраза* і *дієслівна фраза* як протичлени щодо суб'єкта і предиката. При цьому в різних дослідженнях застосовується нетотожна термінологія: так, Дж. Сінклер використовує терміни *предикатор* [9, с. 5] і *ведучий*; Дж. Муір користується словосполученням *дієслівна група* [8, с. 34]; Дж. Ліч і Я. Свартвік використовують найпростіші терміни – *дієслово* і *дієслівне словосполучення* [6, с. 56]. Поруч з цим, використовується і традиційна термінологія, наприклад, у великій граматиці Р. Квірка та його співавторів [7, с. 145].

До аналізу рематичної частини варто підходити з різних боків. Можна, наприклад, йти від комунікативних типів речень та їхніх моделей, як це було запропоновано в роботі П. Яшука, який проаналізував речення за схемою Г. Золотової і виділив 16 типів, для кожного з яких наведені особливості як тематичної, так і рематичної частини. По суті – це класифікація речень шляхом вираження змісту, тобто повідомлення несе об'єктивно-констатувальний характер або надає предмету мовлення характеристики дії або стану, чи повідомляється про кількісні характеристики предметів або про об'єкти, чи виражається тотожність предметів або передаються просторові відношення, час виконання дії, спосіб виконання дії, порядок виконання дії і т. п. Ця класифікація зорієнтована на характер присудка. Було б доцільніше, на наш погляд, підкреслити, що основою розподілу речень служить не дієслівний елемент у складі реми, а поєднані з ним слова в конструкції, що дає підстави вважати, що саме ці частини реми, які приєднуються до дієслова, і є інформаційним центром, однак без контексту встановити це важко, хоча в окремих випадках можна припустити, що вони несуть додаткову інформацію, а основна виражена дієсловом.

Значний інтерес для нас складають не прості випадки побудови теми, хоча і вони дають матеріал для аналізу. Порівняймо фрази – *Я поставив машину до гаража* → *Я помив машину у гаражі*, у першій з яких до

гаража трактується як глибинний локатив і невід'ємний ядерний компонент предикації, а в іншій – як суто обставина місця, тобто наголошено на особливій ролі дієслова, точніше – його семантиці. У таких реченнях дієслово не може трактуватися як тільки перехідний елемент, воно вводить рему і служить вихідним пунктом її організації, в якій локативна частина може розглядатися як центр інформації. Привертає увагу ще те, що частина реми – *машину* – є словом, яке передає інформацію про відомому для співрозмовників машини, а це служить ще одним доказом наявності інформаційного центру (або умови, що немає додаткового інтонаційного виділення).

Ще показовішою виступає роль дієслова як організувального початку для рематичної частини виступає внаслідок зіставлення речень: *Вони чекали на нього дві години – Їх чекання продовжувалося вже дві години*. Про такі речення О.Дік пише, що в них «... обставина передає функцію перебігу часу. Але ... в першому – це факультативний додаток, тоді як у другому – це необхідний аргумент предиката. Справді, останній предикат передає відношення між певною подією та відрізком часу, а підмет реалізує відношення між конкретною особою й іншою особою за відповідною темою» [5, с. 27]. Навряд чи можна заперечувати таку характеристику предикатів, але не слід виключати конструкцію *дві години* із розгляду в першому реченні з тієї причини, що, зважаючи на структуру речення, відомі два співрозмовники, про яких йде мова. Як відоме дієслово повинно було поставати завбаченим у попередньому контексті, а абсолютно новим, інформативно найбільш важливим є повідомлення про кількість часу як такого.

Кажучи про важливість дієслова для аналізу тема-рематичних структур, слід особливо підкреслити, що ця частина мови, використана у складі речення, не повинна розглядатися як перехідний елемент від теми до реми. Значення дієслова в реченні у порівнянні його з іншими мовами розкривається іноді по-різному залежно від словосполучення. Це особливо яскраво простежується в реченнях типу *Він поставив книжку в шафу – Він стояв за деревом*. Хоча в їхній рематичній частині, окрім дієслова, наявний поширювальний склад, роль самого дієслова настільки значуща, що воно формує по суті всю рему.

Специфіка дієслівного слова в мові, його полісемантичність і поліфункціональність, про що писала ще Г. Воронцова [1, с. 37], зумовлюють його різні функціональні вияви в ремі, оскільки тут значущим постає його абсолютивність, поширювальний чи синсемантичний смисл.

Аналіз матеріалу за членами речень дозволяє розмежувати і вичленувати додатки до дієслова в їхньому відношенні до комунікативної організації мовлення. З погляду факультативного елемента рематичного компонента можна говорити про виділення інформативного ядра, репрезентованого дієсловом та його облігаторними елементами, яке має найголовнішу частину інформації: *Вечірка закінчилась, тому ми пішли додому – Вечірка закінчилась, тому ми пішли в театр*. Однак дієслово в таких прикладах не просто перехід, тому його використання дозволяє зосередити увагу на місці, куди відправились люди, а його заміна, окрім вказівок на місце, може додавати відомості і про спосіб їх пересування – *ми поїхали додому* і т. п. Ми погоджуємося із Г. Золотовою, яка пише: «Дієслова руху і пересування служать ремою разом з іменними формами, що означають орієнтири руху, але більша сила падає при цьому на орієнтири» [2, с. 125]. Так, у реченні типу: *Дорогою від церкви ми спустилися через село вниз* (А.Яна) дієслово *спустилися* передає додаткову інформацію про рельєф місцевості, а в реченні: *Вимолив її душу і повів назад на землю до життя* (В. Винниченко) – заміна дієслів неможлива, що засвідчує усталеність розташування частин.

Треба враховувати і те, що в реченні існують й інші механізми предикативних відношень, які мають вплив на його організацію, а перш за все актантні відношення і зв'язки; наприклад, у реченнях: *Вогонь зруйнував будинок, та Будинок постраждав від вогню*. Важливо враховувати характеристику «активності» і «залученості до події в зовнішньому плані» [3]. Побудова таких речень за, позирної подібності тема-рематичної організації, вказує на те, що вони повинні використовуватися в різних контекстах і вживання слів типу або *будинки*, або *вогонь* як артефактів у складі реми визначає їхню інформативну значущість. Наміри мовця передати конкретний смисл виявляються у виборі синтаксичних моделей та інших мовленнєвих засобів, перш за все тема-рематичної організації.

Отже, питання про склад і розчленованість реми є далеко не простим [2, с. 124]. Розвиваючи це положення, можна додати, що і специфіка синтаксису конкретної мови накладає свій відбиток на тема-рематичну конструкцію. Справа не тільки в самій семантиці дієслова та його супроводі, але й у можливостях організації дієслівної групи. Для української мови в цьому плані характерно використання конструкцій з безособовими формами дієслова як предикативних компонентів, що вступають у детермінантні зв'язки з предикативними частинами, які структуровані *verbum finitum*.

Література

1. Воронцова Г. Н. Очерки по грамматике английского языка. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1960. – 400 с.
2. Золотова Г. А. Роль реми в организации и типологии текста // Синтаксис текста. – М.: Наука, 1979. – С. 113-133.
3. Слюсарева Н. А., Тарасова И. П. О знаковом характере предложения и его смысле // Лингвистика и методика в высшей школе. – М.: Высш. шк. – № 8. – 1978. – С. 10-19.
4. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Под ред. Ярцевой В. Н.. – 2-е изд. – М.: Большая российская энциклопедия, 2000. – 688 с.
5. Dik S.C. Functional grammar. – Amsterdam – New-York – Oxford, orth-Holland Publ. Comp., 1979 – 230 p.
6. Leech G., Svartvik J. A. Communicative grammar of English. – London: Longman Group Ltd., 1975. – 324 p.
7. Muir J. A modern approach to English grammar. An introduction to systemic grammar. – London, B.T. Batsford Ltd., 1972. – 149 p.
8. A grammar of contemporary English / R.Quirk, S.Greenbaum, G.Leech, J.Svartvik – London, Longman, 1976. – 1120 p.
9. Sinclair J., McH. A course in spoken English. Grammar. – London: Oxford Univ. Press, 1972. – 117 p.